

Chemie dentálních cementů

Složení, vlastnosti

Pavel Bradna

pavel.bradna@lf1.cuni.cz

Stomatologická klinika

1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Praha 2022

Proč existuje tolik kategorií a typů materiálů, o kterých budeme hovořit?

1. Existuje velké **množství klinických situací**, které je třeba řešit, ale **neexistuje jeden univerzální materiál**,
2. Některá ošetření vyžadují **specifické vlastnosti** materiálu **dosažitelné** pouze s **určitým typem/y materiálu**,
3. Existuje "**historický aspekt**" - některé materiály **vyvinuté již před mnoha desetiletími** mají **dlouhodobě osvědčené** biologické/fyzikální vlastnosti.

Co jsou cementy?

Technický slovník

Látka „lepící“ věci dohromady např. částice minerálů do kompaktní hmoty (Portlandský cement jako pojivo částic písku a kamene v betonu).

Ve stomatologii

- Tmelení, fixace, tj. cementování korunek, můstků, fazet, inlejí – kde splňují požadavek tvorby **tenkého filmu a dobré zatékavosti,**
- Podložkový materiál – ochrana pulpy před *tepelným šokem* (*tep. vodivost amalgámů*), *chemickými látkami* (monomery) uvolňovanými z dentálních materiálů, před průnikem bakterií,
- Dočasný nebo trvalý (kořenové materiály) výplňový materiál.

Typy dentálních cementů:

Obvykle dvousložkové – prášek a tekutina, nebo pasta-pasta

- Zinkfosfátové
- **Silikátové** (silikofosfátové)
- Polyalkenoátové:
  - Zinkoxid polykarboxylátové (polykarboxylátové)
  - Skloionomerní
- Kalcium silikátové (Mineral Trioxide Aggregates, MTA)
- Zinkoxid eugenolové
- Kalcium hydroxidové
- Pryskyřičné cementy

Rozdělení podle charakteru rozpouštědla:

Vodné (water-based) cementy

- Zinkfosfátové
- **Silikátové** (silikofosfátové)
- Polyalkenoátové:
  - Zinkoxid polykarboxylátové (polykarboxylátové)
  - Skloionomerní
- Kalcium silikátové

Nevodné cementy

- Zinkoxid eugenolové
- Kalcium hydroxidové
- Pryskyřičné cementy

Rozdělení podle reakce tuhnutí:

1. **Tuhnutí acido-bázickou reakcí** (neutralizací u vodných systémů) mezi bázickým (alkalickým) práškem a kyselinou obsaženou v tekutině

- Zinkfosfátové
- Silikátové
- Polyalkenoátové:
  - Polykarboxylátové
  - Skloionomerní
- Kalcium silikátové
- Zinkoxid eugenolové
- Kalcium hydroxidové

2. Tuhnutí radikálovou polymerací – obdoba polymerace methakrylátových monomerů

- Pryskyřičné cementy

3. Tuhnutí kombinací obou reakcí

- Hybridní skloionomerní cementy

Důležité pojmy:

- Doba zpracovatelnosti – interval měřený od začátku míchání, v němž lze hmotu zpracovávat bez negativního vlivu na její vlastnosti
(např. interval, ve kterém má hmota schopnost při zatížení definovaným tlakem vytvořit tenký film)
- Doba tuhnutí – interval měřený od konce míchání, do doby, v němž cement získá dostatečnou pevnost a odolnost vnějšímu zatížení*

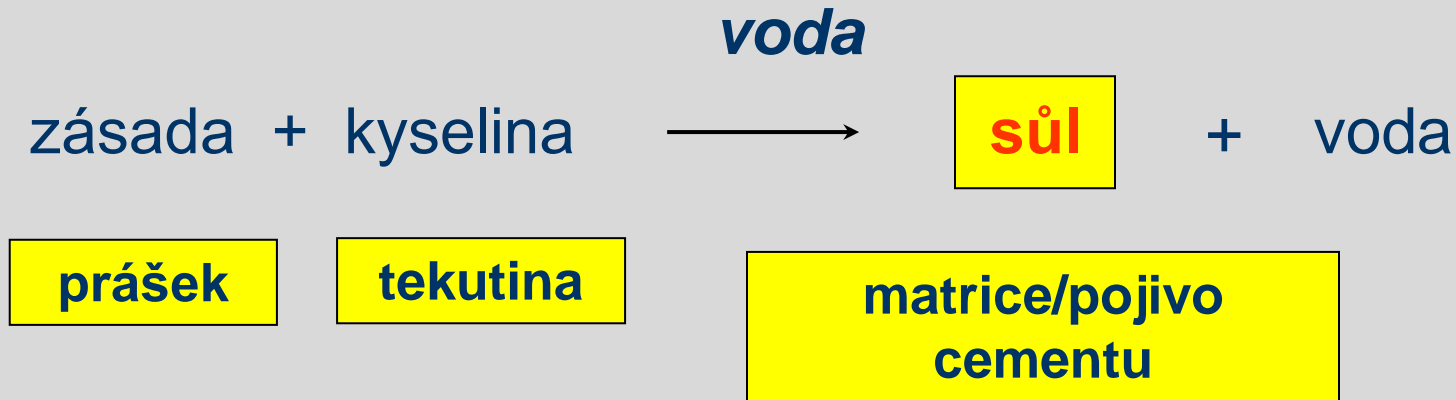
*Dle ČSN EN ISO 9917-1 Vodou tuhnoucí cementy – Část 1: Cementy prášek/kapalina tuhnoucí acidobázickou reakcí (indentor/trn válcového tvaru o průměru 1 mm s rovným čelem a zatížení 400 g)

Vodné cementy

Reakce tuhnutí - neutralizační reakce

K čemu je nutná přítomnost vody?

- rozpouštědlo kyseliny
- umožňuje disociaci kyselých skupin kyseliny
- umožňuje hydrataci povrchu prášku a uvolňování zásaditých iontů
- vytváří reakční prostředí

Zinkfosfátové cementy

System prášek/tekutina - fixační materiál, provizorní výplně, podložky

Jeden z nejstarších typů cementů, přelom 19. - 20. stol.

Hlavní složky:

- Prášek: ZnO (90%) + MgO (10%)
  - deaktivace slinováním při 1100 – 1200°C (zhutnění částic, snížení reakčního povrchu)
  - mletí na částice cca 10-40 μm
  - obarvení pigmenty
- Tekutina: roztok 33 – 40 % kys. fosforečné H₃PO₄:
  - snížení reaktivity a zlepšení vlastností díky částečné neutralizaci kyseliny Al(OH)₃ (ca 3 %) a ZnO (0-10 %)

Reakce tuhnutí: proč je nutná částečná neutralizace kys. fosforečné?

1. Reakce čistých ZnO a kyseliny:

Velmi rychlý průběh tuhnutí, rychlá krystalizace, nevhodné vlastnosti

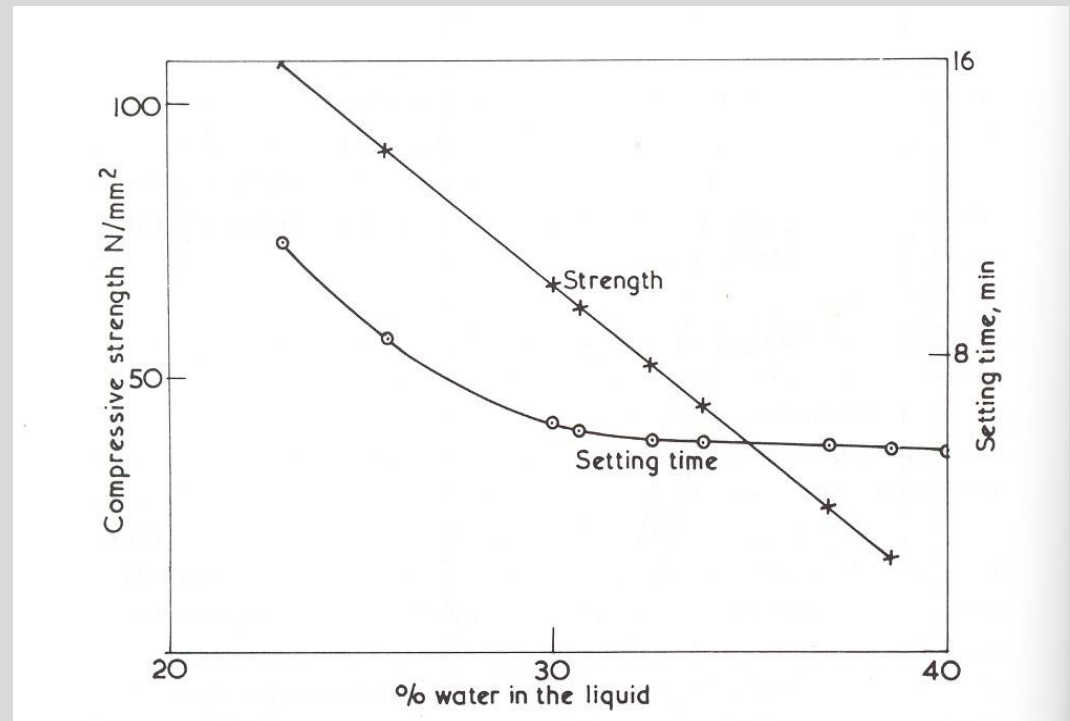
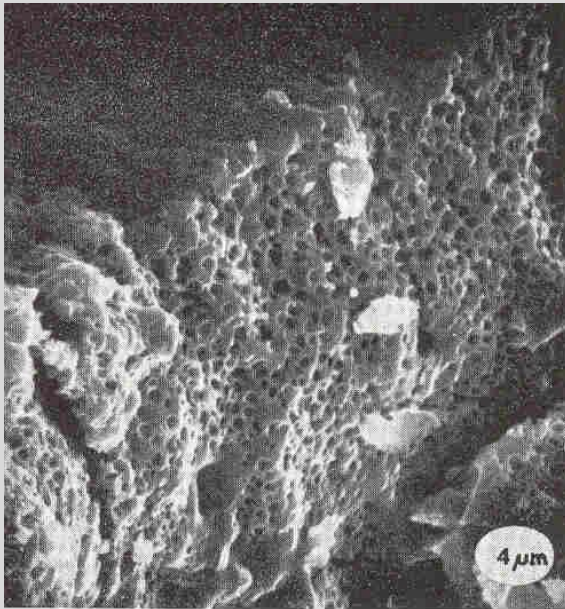
částečná neutralizace H_3PO_4 např. $\text{Al}(\text{OH})_3$ → změna průběhu tuhnutí

2. V přítomnosti Al iontů:

Srážení Al fosfátů na povrchu částic ZnO za vzniku amorfních Al-Zn fosfátů, které brání průniku kys. fosforečné k částicím ZnO a tedy rychlému vylučování krystalického hopeitu – zpomalení reakce tuhnutí

Struktura cementu po ztuhnutí:

1. **Částice** neúplně rozpuštěného ZnO (ve velkém nadbytku) s povrchovou vrstvou Al fosfátů v **matrici amorních a krystalických Zn fosfátů**.
2. Značná porozita (průměr cca. $0,5 \mu\text{m}$) způsobená nadbytečnou vodou, vede k poklesu pevnosti cementu a zvýšení jeho propustnosti a rozpustnosti ve vodě.

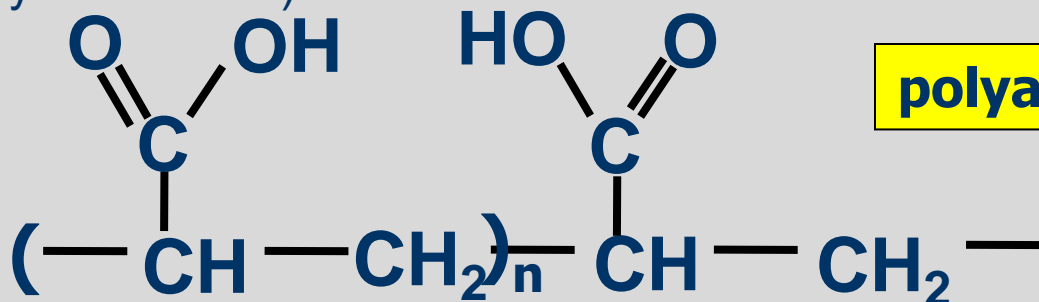

Polykarboxylátové cementy (karboxylátové cementy) (podložkový a fixační materiál)

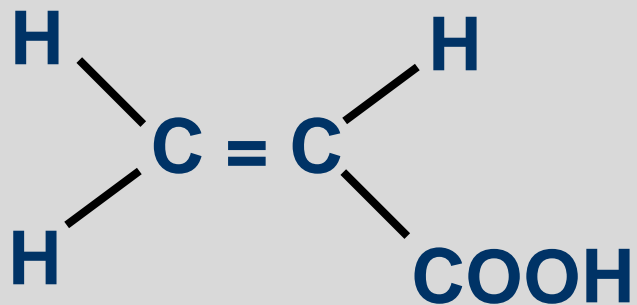
Poprvé připraveny Smithem v roce 1968

Hlavní složky:

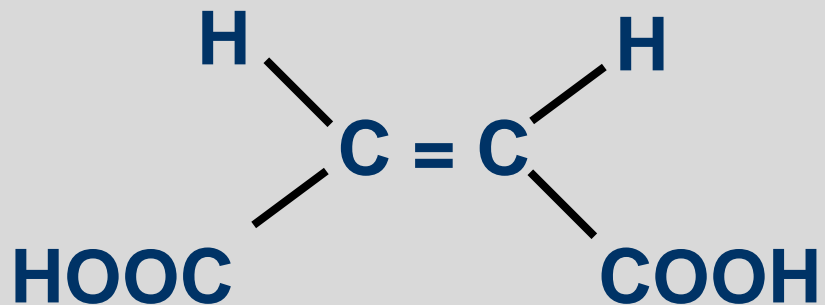
- Prášek obdobný Zn-fosfátovému cementu, případně přídavky Al_2O_3 , SnF_2 – zvýšení pevnosti
- Tekutina: 40 – 50 % vodný roztok poly(akrylové, itakonové, maleinové kyseliny), či jejich kopolymerů (mol. hmotnost 20 000-50 000, výrazně vyšší viskozita než u Zn-fosfátových cementů)

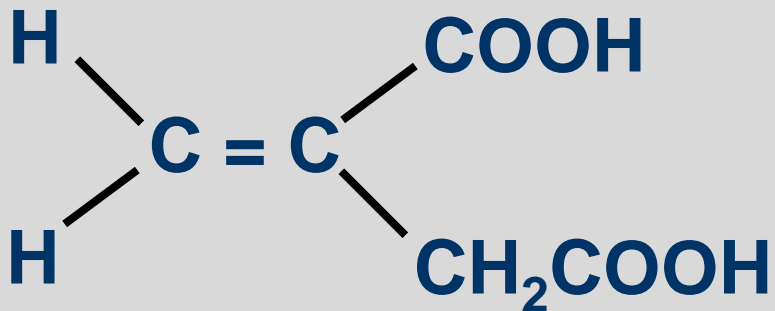
polyakrylová kyselina

akrylová kyselina

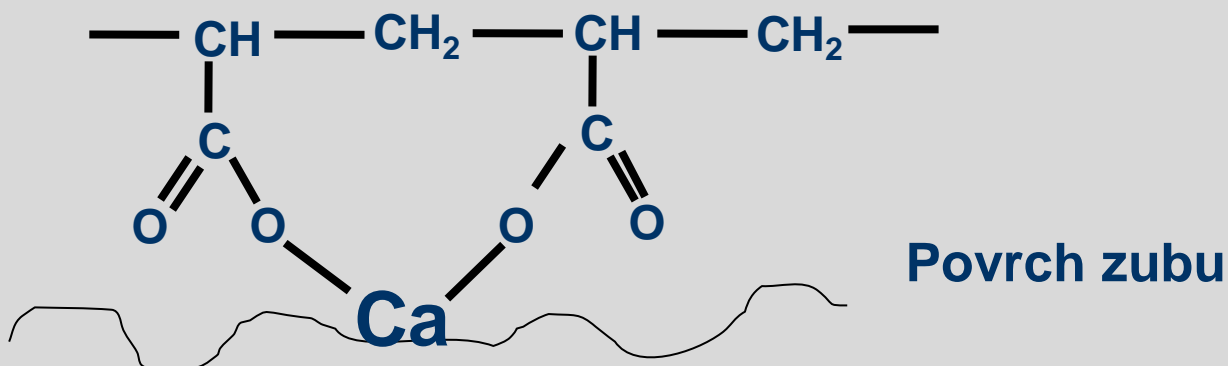
maleinová kyselina

itakonová kyselina

Výhody oproti zinkfosfátovému cementu:

- **Přirozená adheze k zubním tkáním**

- Výborné biologické vlastnosti
- Vyšší počáteční pH
- Snížená dezintegrace v prostředí ústní dutiny

Nevýhody:

- Kratší doba zpracovatelnosti
- Menší mechanická pevnost
- Větší kríp

Silikátové cementy (silikofosfátové)

První „estetický“ cement (1900-1950)

- **Prášek:** částice alkalického fluorokřemičitého skla s vysokým obsahem Ca, Al ($\text{SiO}_2\text{-Al}_2\text{O}_3\text{-CaO/CaF}_2$)
- **Tekutina:** roztok ca 50 % kys. fosforečné H_3PO_4 , částečně neutralizované Al a Zn

Po ztuhnutí struktura tvořená amorfním AlPO_4 a částicemi skla pokrytých vrstvičkou gelu SiO_2

Estetický, ale biologicky **nevhodný** (vysoká kyselost) – způsoboval pulpitidu, hydrolyticky nestabilní, bez adheze k zubním tkáním.

Již se nepoužívají – ale ukázal možnost vývoje **cementů s estetickými** vlastnostmi a remineralizačním efektem **F^- iontů**.

Skloionomerní cementy (výplňový, podložkový a fixační cement) (**GIC** – **G**lass-**I**onomer **C**ements)

Vyvinuty Wilsonem, Kentem a McLeanem, 1971

Typy:

- Chemicky tuhnutí (chemically curing), **klasické**.
  - tuhnutí neutralizační reakcí
- Hybridní, fortifikované, zesílené (reinforced), duálně tuhnutí (dual cured), pryskyřicí modifikované skloionomerní cementy, (resin modified glass-ionomer cements).
  - tuhnutí radikálovou polymerací a neutralizační reakcí

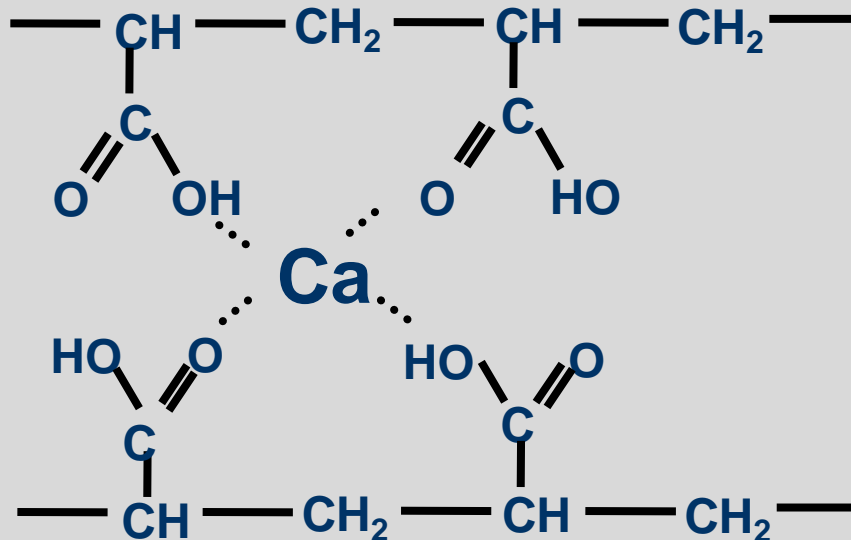
Chemicky tuhnutí skloionomerní cementy

Hlavní složky:

- **Prášek:** - částice cca (10-20 μm) „deaktivovaného“ (*vymytí kationtů z povrchových vrstev částic*) slabou kyselinou - potlačení neutralizační reakce alkalického fluoro-křemičitého skla s vysokým obsahem Ca (Sr, La), Al, P, F^-
  - pigmenty
  - Ag částic nebo Ag inkluzí ve skle (**cermety-dnes již nevyráběné**)
  - u některých typů vysušená polykyselina
- **Tekutina:** roztok 25 – 40 % poly(itakonové, akrylové, maleinové kyseliny), či jejich kopolymerů
  - kyselina vinná do cca 5 %

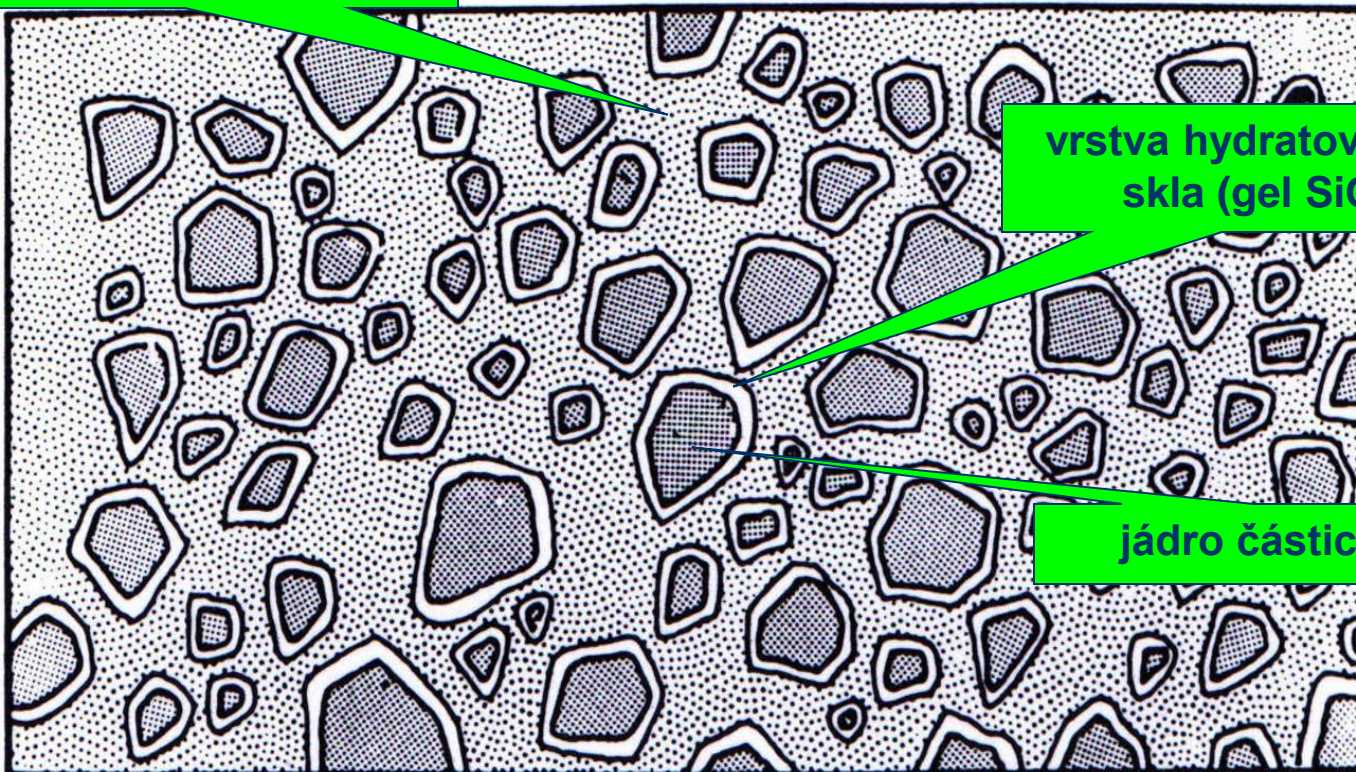
Reakce tuhnutí:

1. Rozpouštění povrchu částic skla kyselinou
2. Reakce Ca a Al kationtů uvolněných z povrchu částic s COOH skupinami za vzniku amorfních (zesítovaných Ca a Al ionty) polyakrylátů

Schema struktury GIC po ztuhnutí

matrice Ca, Al polyakrylátů
(hydrogel)

vrstva hydratovaného
skla (gel SiO₂)

jádro částice skla

Proč je potřebná kyselina vinná ?

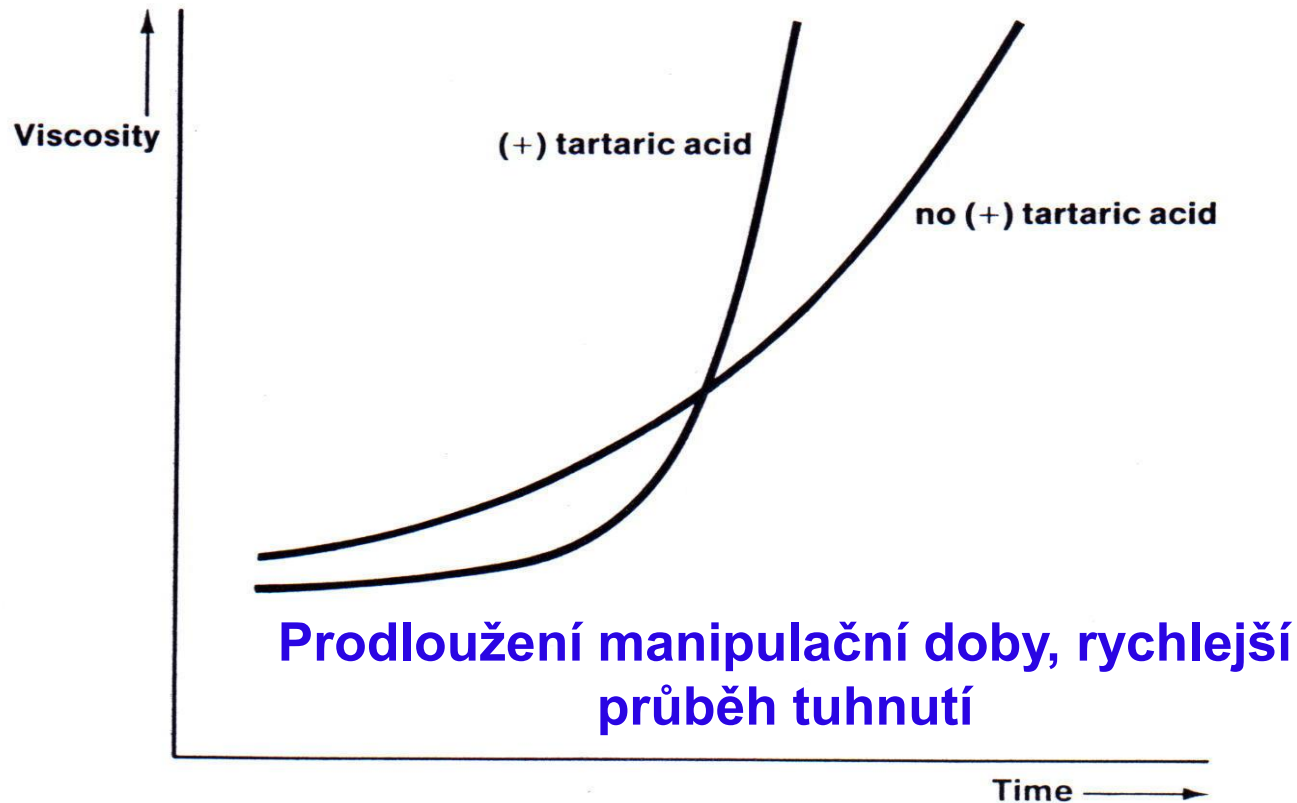

Figure 5.13 Effect of tartaric acid on viscosity development (Hill & Wilson, 1988b).

Hybridní skloionomerní cementy

Fortifikované, pryskyřicí modifikované-**R**esin **M**odified RMGIC, světlem tuhnoucí, (zesílené-reinforced, dual cured, LC)

tuhnutí radikálovou polymerací a neutralizační reakcí

- **Prášek:** částice Ca (Sr, La), Al, P, Si, F skla (5–20 μm)

snížená reaktivita – zmenšením reakčního povrchu tepelnou úpravou částic skla (aglomerace částic) a vymytím kationtů z povrchových vrstev slabou kyselinou - potlačení neutralizační reakce

na povrchu částic zakotvené dvojně vazby (silanizací A-174, **viz kompozity**) pevnější vazba monomerů k povrchu skla

- vysušená polykyselina s **dvojnými vazbami**
- někdy i složky iniciačního systému: kafrchinon, DBP, p-toluensulfinan sodný

- **Tekutina:** vodný roztok poly(akrylové, itakonové, maleinové) kyseliny, či jejich kopolymerů, na jejichž řetězci jsou naroubovány např. methakrylátové skupiny
  - HEMA (2-hydroxyethylmethakrylát), TEGDMA, BIS-GMA
  - složky iniciačního systému: kafrchinon, TPO., aminy
inhibitory

Reakce tuhnutí:

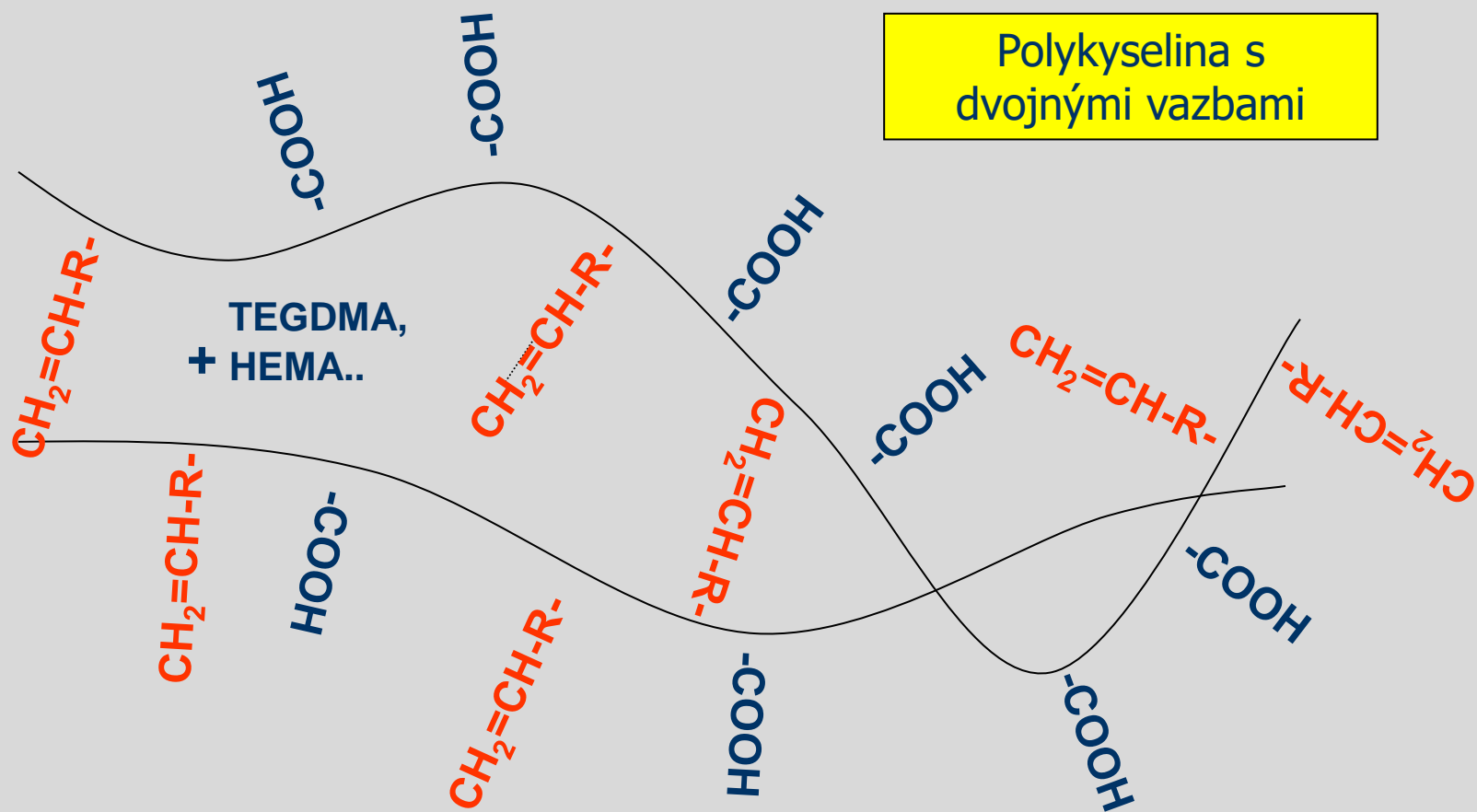
1. Radikálová kopolymerace HEMA/síťovadel (TEGDMA ....) a dvojnými vazbami na řetězci polykyseliny

CQ, peroxid

Pevnost v tlaku po polymeraci: 50 – 70 MPa/10 min)

2. Druhá fáze tuhnutí – neutralizační (acido-bázická) reakce
(pevnost v tlaku: 150 – 180 MPa/24 hodin)

Výhody:

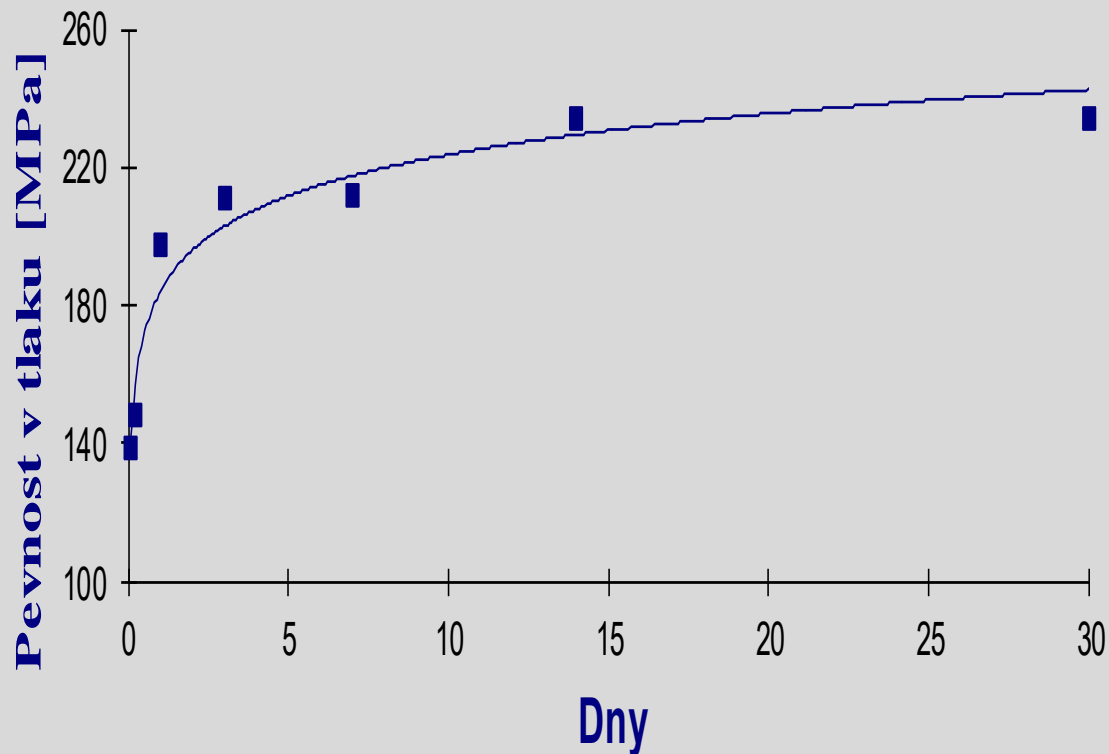
- **Uvolňování F⁻ iontů (podpora remineralizačních procesů, vyšší odolnost skloviny a dentinu)**
  - **Přirozená adheze k zubním tkáním (na Ca⁺² hydroxyapatitu)**
  - **Tolerance k vlhkému operačnímu poli**
  - Dobré biologické vlastnosti (zejména chemicky tuhnutí typy)
-
- V barvě zubů – dobré estetické vlastnosti
  - Rychlost ošetření
  - Tepelné a mechanické vlastnosti blízké dentinu

Nevýhody:

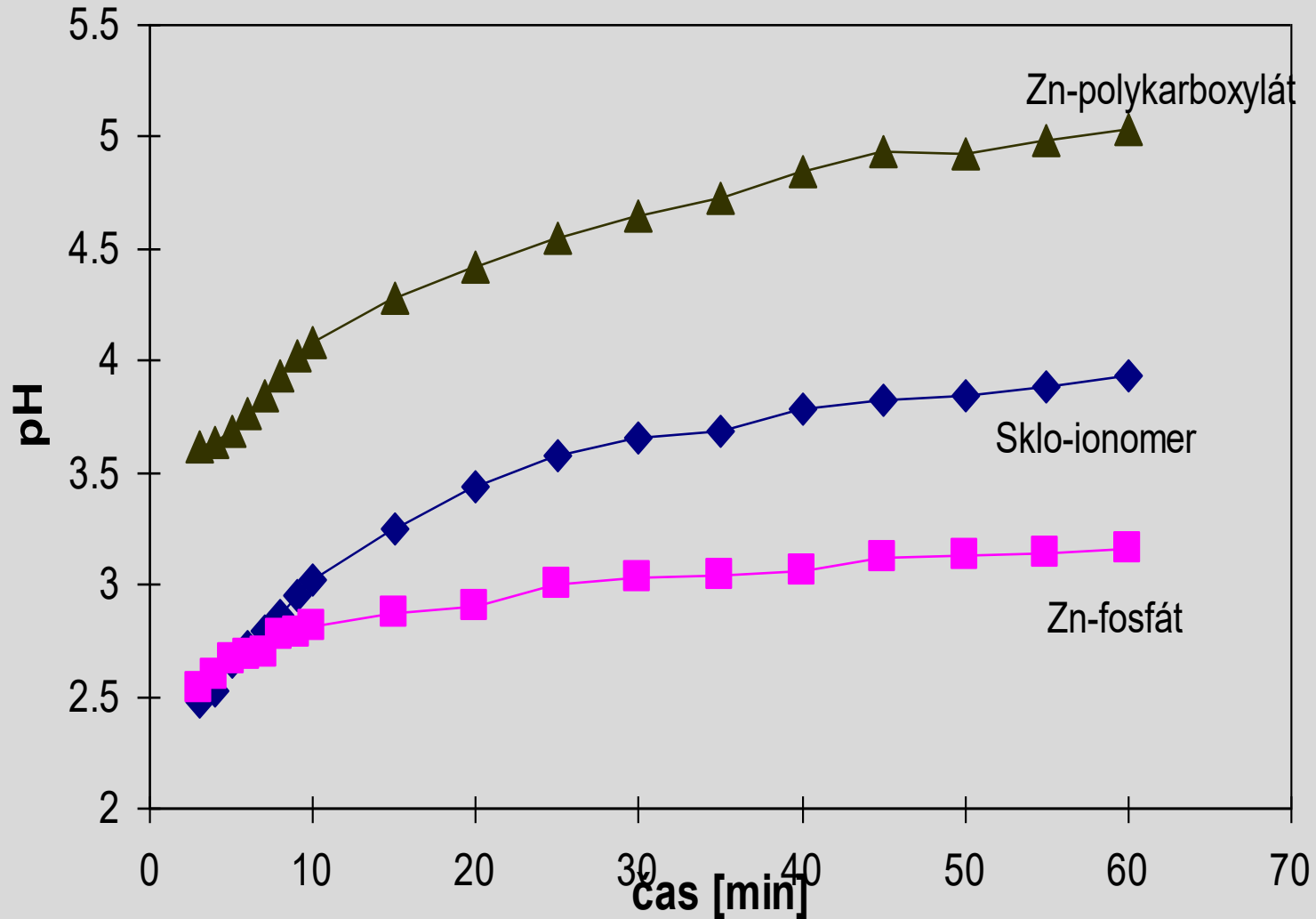
- Menší odolnost vůči mechanickému zatížení, krípu a abrazi v důsledku „plastifikace vodou“
- Citlivost na ztrátu a přijímání (sorpci) vody
- Snížený RTG kontrast
- Delší doba zrání

Některé typické vlastnosti cementů

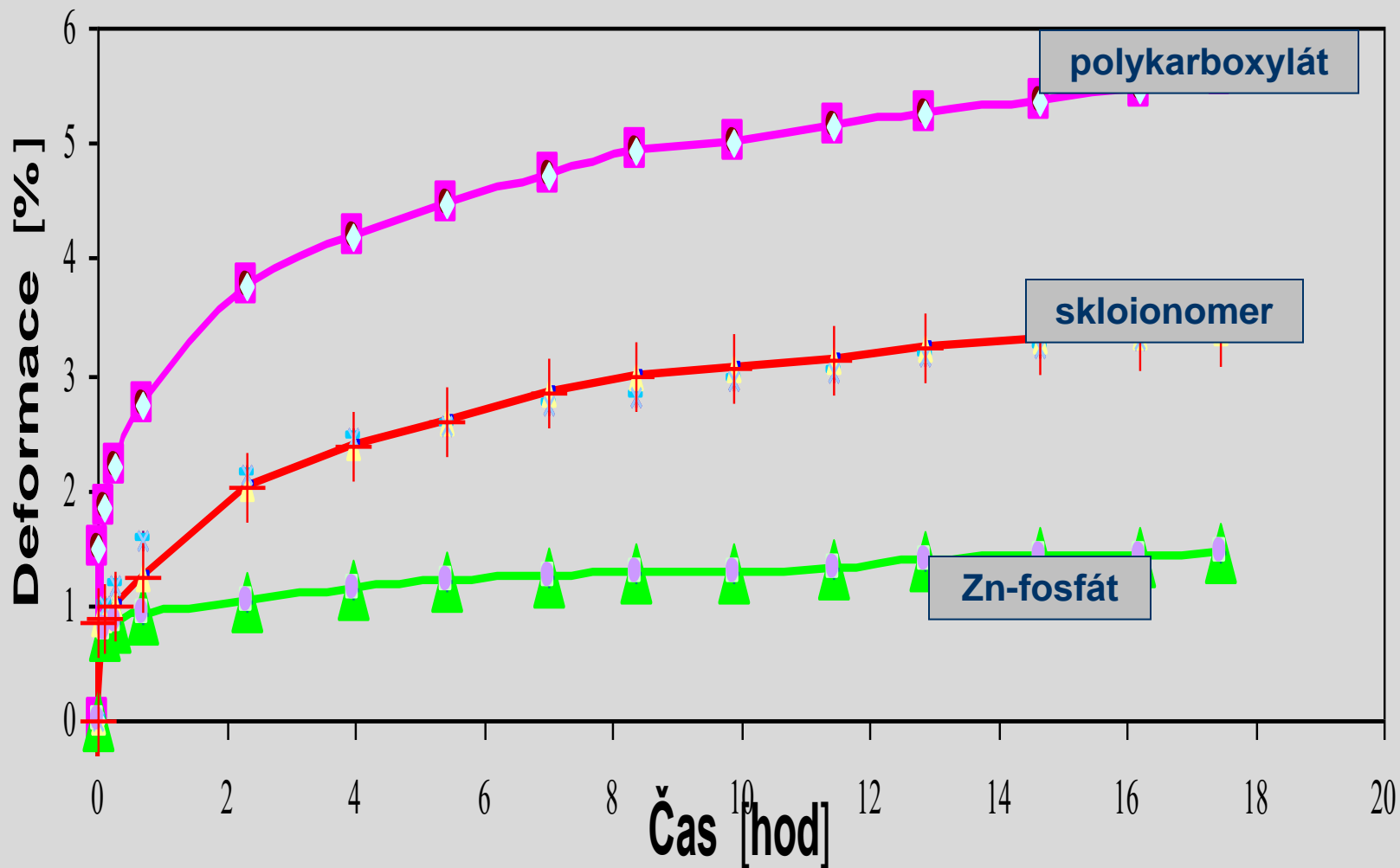
Zrání (maturace) – vývoj pevnosti s časem

pH výluhů cementů

Odolnost vůči dlouhodobému zatížení - krípu

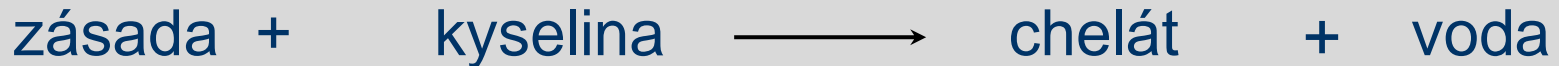
Nevodné cementy „chelátové“

Zinkoxid-eugenolové (ZOE, „fenolátové“) cementy, zavedeny koncem 19. století

System prášek/tekutina - podložky, provizorní výplně, výplně kanálků,
pasta/pasta - provizorní fixace

Reakce tuhnutí:

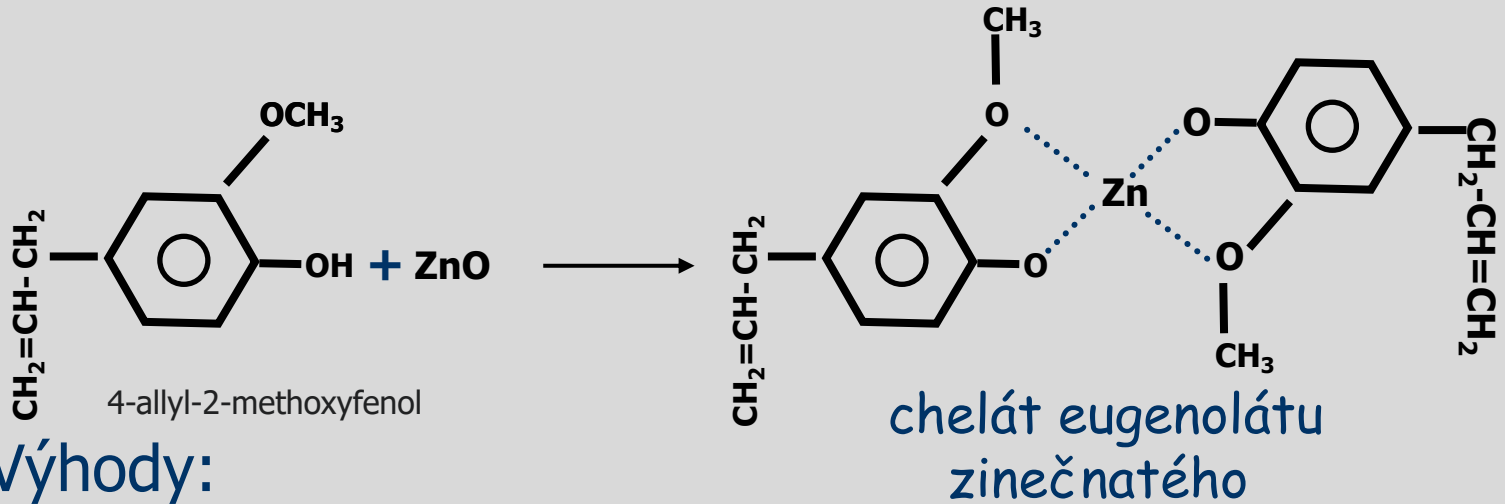
Voda (akcelerátor)

poskytující elektronový pár (donor)   příjemce elektronového páru (akceptor)

- **Prášek:** ZnO, pokrytý Zn stearátem, Zn octanem, příp. Al₂O₃ pro zvýšení pevnosti
- **Tekutina:** eugenol, olej, kalafuna, kys. octová poly(methylmethakrylát) pro zvýšení pevnosti

Výhody:

- Dobrá biologická snášenlivost
- Antibakteriální účinky
- Zklidňující efekt na pulpu
- Rychlé tuhnutí v ústní dutině (vliv vody a teploty)
- Snadné sejmutí náhrady

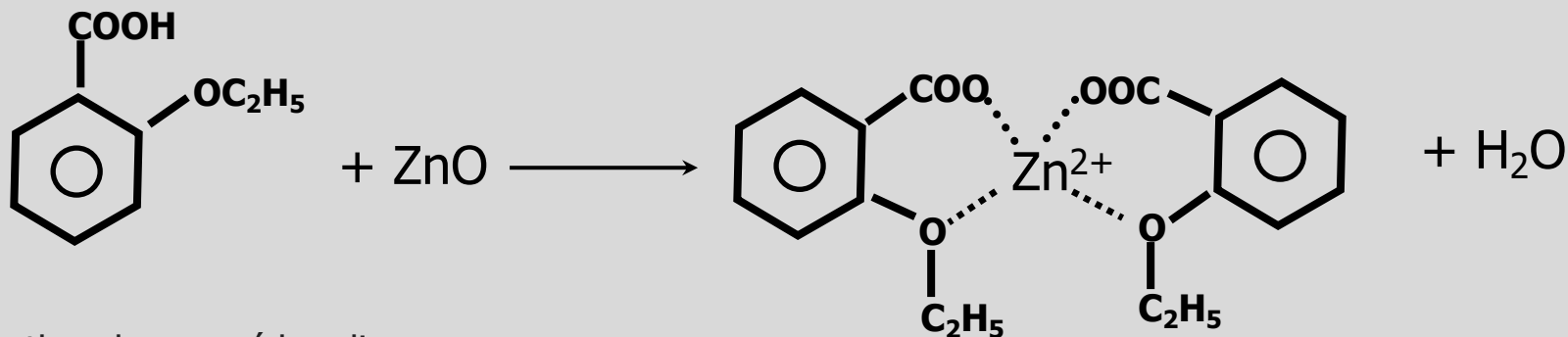
Nevýhody:

- Nízká pevnost, neadhezivní vlastnosti
- Rozpustnost ve vodě, resorbuje se

!! Inhibice polymeračních reakcí !!

Modifikované zinkoxid-eugenolové /ethoxybenzoové (EBA) cementy

Přídavek ethoxybenzoové kyseliny (**EBA**) pro zvýšení pevnosti ZOE cementu

2-ethoxybenzoová kyselina

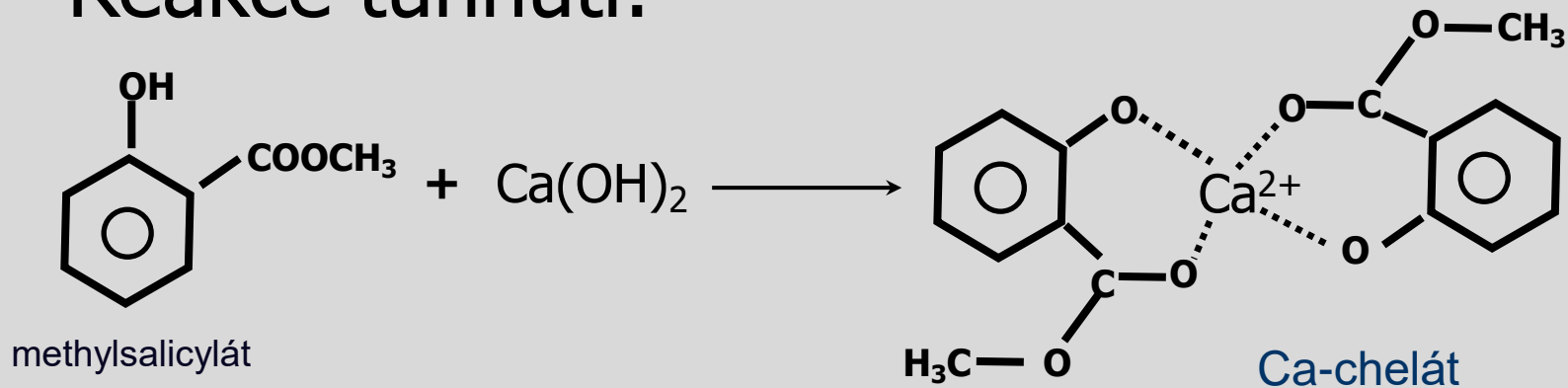
Non-eugenolové cementy (NE) pro fixaci provizorních náhrad **velmi často obsahují pouze EBA**, nebo podobné molekuly – odstraňují problém inhibice polymerace

Kalcium hydroxidové (salicylátové) cementy, zavedeny okolo roku 1960

pasta/pasta, použití – podložky typu „base“, překrytí pulpy

- **Pasta A:** $\text{Ca}(\text{OH})_2$, nevodný plastifikátor (N-ethyl toluensulfonamid)
- **Pasta B:** salicyláty, disalicyláty, plniva - BaSO_4 , TiO_2 , CaSO_4

Reakce tuhnutí:

Zásaditá reakce po hydrolýze – baktericidní, podpora tvorby reparativního dentinu, resorbovatelný

A poslední vodný cement

Kalcium silikátové cementy - (Mineral Trioxide Aggregates - MTA cementy)

Přímé překrytí pulpy po perforaci dřeňové dutiny, kořenová výplň

(Okolo 1990, složení obdobné portlandskému cementu, přídavek Bi_2O_3)

Hlavní složky:

Prášek: trikalciurní silikát - $3\text{CaO}\cdot\text{SiO}_2$, dikalcium silikát - $2\text{CaO}\cdot\text{SiO}_2$
a trikalciurní aluminát $3\text{CaO}\cdot\text{Al}_2\text{O}_3$, kalcium sulfát-zpomalovač tuhnutí,
 Bi_2O_3 -zvýšení RTG kontrastu

Tekutina: vodný roztok fosfátového pufru

Tuhnutí: hydratací složek za vzniku hydrosilikátů, hydroaluminátů

Vlastnosti cementu:

Zásaditý a oproti ostatním kalcium hydroxidovým cementům nerozpustný
ve vodném prostředí (neresorbovatelný)

Pryskyřičné cementy

Jedná se o kompozitní materiály, obvykle LC a CC (dvoukomponentní):

- s menším obsahem plniva pro zajištění nižší viskozity a tím dobré zatékavosti
- s menšími částicemi plniva pro dosažení tenkého filmu pod 50 μm

Další vlastnosti:

- ✓ vysoká mechanická odolnost
- ✓ vynikající estetické vlastnosti
- ✓ nízká rozpustnost v ústní dutině
- ✓ v kombinaci s adhezivou/samoadhezivní vysoká pevnost vazby k zubním tkáním i protetickým materiálům

Kompomery

(hybridní materiály **KOMPO**zit a skloiono**MER**)

Polyacid modified composite resins

Kombinace kompozitních materiálů a skloionomerů

Předpokládané vlastnosti (synergický účinek):

a) kompozitů

- ✓ Odolností mechanickému zatížení, prostředí ústní dutiny
- ✓ Dobrou estetikou
- ✓ Jednosložkové

b) skloionomerů

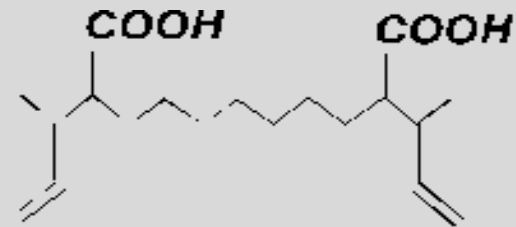
- ✓ Elucí F^- iontů
- ✓ Adhezí k zubním tkáním

Složení:

Matrice/pojivo:

monomery s COOH skupinami a konvenční BIS-GMA, TEGDMA, UDMA apod.

**Např: adukt alkyltetrakarboxylové kyseliny
a hydroxyethylmethakrylátu**

Plnivo:

Ba sklo (RTG), YbF₃, Sr reaktivní sklo obdobné GIC

Reakce tuhnutí:

Převažuje radikálová polymerace, neutralizační reakce mezi COOH skupinami monomerů a alkalickými kationty v malém rozsahu až po delší době - sorpci vody ze sliny.

Charakteristika:

- ✓ Jednosložkové (LC, ve stříkačce, kompulích)
- ✓ Dvousložkové – chemicky polymerující P/P

Vlastnosti a použití vesměs obdobné kompozitním materiálům, ale snížená mechanická odolnost – v současné době méně používané

Vybrané vlastnosti cementů a kompozitů

Cement	DT [min]	TF [μm]	PT [MPa]	Adheze [MPa]	Eluce F- [μg/cm ²]
Zinkfosfátový	5-6	20 ¹	90-120	0	0
Polykarboxylátový	5-6	20-30	40-60	1-3	0
Skloionomerní (chemicky tuhnoucí)	4-6	20-25	170-200	7-10*	150-600
Zinkoxid eugenolový (fixační typ)	4-10	25	20-50	0	0
Kalcium hydroxidový	3-4	-	5-20	0	0
Pryskyřičný	2-4	10-30	200-300	10-20**	0-5
Kompozitní materiál (výplňový typ)	-	-	300-400	10-20**	0-5

DT-doba tuhnutí, TF-tloušťka filmu, PT-pevnost v tlaku po 24 hod, *s použitím pramerů a **adheziv, ¹max 25 μm (ČSN EN ISO 9917-1), Phillips 's Science of Dental Materials, KJ Anusavice, Sounders 2003

Literatura:

- Craig RG., Powers JM., Wataha JC: Dental Materials, Properties and Manipulation
- Powers JM., Sakagushi RL: Craig's Restorative Dental Materials
- Gladwin M., Bagby M: Clinical Aspects of Dental Materials, Theory, Practice and Cases,
- Anusavice KJ.: Phillips' Science of Dental Materials.